

Makale tarihçesi: Alındı: 1 Nisan 2016; Kabul edildi: 28 September 2016

Londra’da Türkiyeli Göçmenlerin Emek Piyasalarında Ayrımcılık Deneyim ve Algıları

Mehmet Rauf Kesici[▲]

Özet

Göçmenlerin emek piyasalarında ayrımcılık deneyimleri ve algısını ortaya koymak emek piyasalarında meydana gelen ekonomik ve sosyal arızaları anlamak ve çözümler üretmek, ayrımcılığın türediği kaynaklara ışık tutmak, diğer göçmen ve yerli gruplarla karşılaştırmalar yapmak ve politika yapıcılara, uygulayıcılara veri sunmak bakımından önemlidir. Bu makale, 01/09/2014 – 01/09/2015 tarihleri arasında, Londra’da gerçekleştirilen bir alan araştırmasından elde edilen verilerin derlenmesi ve analiz edilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmanın odağında Londra’daki Türkiyeli (Kürt, Türk ve Kıbrıslı) göçmenlerin emek piyasalarında ayrımcılık deneyimlerini ve algılarını belirlemek vardır. Çalışmanın amacı ise işe girişte veya iş kurarken, çalışırken ve işten ayrılır veya çıkarılırken bu kadın ve erkek göçmenler için bu deneyimlerini ortaya koymak, ayrımcılığa yol açan etmenleri bulmak ve aynı zamanda ayrımcılık deneyimleri ve algısı arasındaki uyumsuzlukları tartışmaktır. Bu analizle Türkiyeli göçmenlerin etnik ekonomide ve etnik ekonomi dışında ayrımcılığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Göçmenler için ayrımcılık, çoğu örnekte kişinin göçmen olmasının, cinsiyetinin, etnik ve/veya dini aidiyetinin, dili, eğitimi gibi özelliklerinin çeşitli kombinasyonlarından dolayı ortaya çıkmaktadır. Ayrımcılık deneyimleri ve algısı göçmen kadınlarla erkekler arasında farklılıklar göstermektedir. Cinsiyet temelli ayrımcılığa da maruz kalan kadın göçmenler açısından bireysel ayrımcılığa toplumsal (yapısal) ayrımcılık eşlik etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ayrımcılık; emek piyasası; göç; Londra.

Giriş

Çeşitli bölgelerde yaşanan savaşlardan, baskıcı rejimlerden, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlardan dolayı sosyal, ekonomik ve siyasi durumu daha elverişli yerlere (örneğin Ortadoğu’dan Avrupa’ya) doğru yoğun göç dalgaları söz konusudur. Özellikle Suriye’de küresel güç olan ülkelerin ve çevre ülkelerin çeşitli düzeylerde dahliyle 2011 yılından beri sürmekte olan (iç) savaş milyonlarca insanın yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmasına, mülteci/sığınmacı durumuna düşmesine yol açmıştır. Büyük bir kısmı çevre ülkelere sığınan bu göçmenlerin bir kısmı ise Avrupa ülkelerine gitmeye

[▲] Doç. Dr. Mehmet Rauf Kesici çalışmanın yapıldığı sırada yazar Regent’s University London, Ulusötesi Çalışmalar Araştırma Merkezi’nde misafir araştırmacı olarak çalışmaktaydı.
E-posta: mehmetrauf@gmail.com.

çalışırken yollarda can vermiş, Akdeniz adeta bir göçmen mezarlığına dönüşmüştür. Göçmenlerin yaşadıkları bu olumsuzluklarla göç konusu daha fazla kamuoyunun ve akademinin dikkatini çekmeye başlamıştır.

Ulaşım ve iletişim olanaklarının artarak yaygınlaşması, hızlanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler aynı zamanda göç hareketlerinin de daha dinamik bir karakter kazanmasına yol açmaktadır. Bu dinamizmin bir sonucu olarak 2013 yılında dünyadaki toplam göçmen sayısı 232 milyonu, toplam göçmen işçi sayısı ise 150 milyonu aşmıştır. Bu sayı dünyadaki her bin işçiden 44'ünün göçmen olduğu anlamına gelmektedir (ILO, 2015: 9-10). Dolayısıyla bu alanlarda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede Londra'da sürdürülen bir alan araştırmasından elde edilen bulguların derlenmesiyle oluşturulmuş¹ ve ilk taslak hali TMC 2016'da sunulmuş olan bu çalışmayla² literatüre bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu gerekçelerle hazırlanan makalede özetle, Londra'da Türkiyeli etnik ekonomisinde çalışmış ya da çalışmakta olan Kürt, Türk ve Kıbrıslı Türklerin (Türkiyelilerin) ayrımcılık deneyimleri ve algıları araştırılmaktadır. Ayrıca ilgili emek piyasasında Türkiyeli göçmenlere ilişkin ayrımcılıkla ilgili bulgular ve ayrımcılık algısı karşılaştırılarak tartışılmaktadır.

Çalışma boyunca Türkiyeliler üst başlığıyla ifade edilen göçmen toplulukları etnik, dini, politik vb. bakımlardan heterojen bir yapı arz etmektedir. Şöyle ki, Türkiyeliler, etnik olarak Kürt, Türk, Kıbrıslı Türk, British, Kürt-Türk, Alevi vd. kimliklere sahip olduklarını; dini olarak Alevi, Ateist, Sünni-Müslüman, agnostik vd. olduklarını; politik bakımdan sosyalist, özgürlükçü, demokrat, liberal, Labour³, muhafazakâr, sağcı, Kürt vb. sıfatlarla kendilerini tarif ettiklerini belirtmişlerdir. Çalışmada Türkiye'den ve Kıbrıs'tan Britanya'ya göç eden Kürt, Türk ve Kıbrıslı Türkleri nitelemek için Türkiyeli ifadesi kullanılmıştır ancak bu toplulukların ortak özellikleri kadar etnik, dini, politik, ideolojik ve dil farklılıklarının söz konusu olduğu ve bu ifadenin de geneli nitelemek için yeterli olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu makale Londra'daki Türkiyeli göçmenlerin emek piyasalarında ayrımcılık deneyimlerini ve algılarını belirlemeye odaklanmaktadır. Kadınlar için ayrı bir başlık açarak Türkiyeli göçmenlerin iş bulma, çalışma ve işten ayrılma süreçlerinde çalışma koşulları ve ücretleri çerçevesinde Londra emek piyasalarında ayrımcılık deneyimlerini örneklendirerek ifade etmek, bununla

¹ Bu alan araştırması, "Londra'da Yaşayan Türkiyeli Göçmenlerin Emek Piyasalarındaki Konumlarının Belirleyicileri" başlıklı, Eylül 2014 ile Eylül 2015 tarihleri arasında Regent's University London, Regent's Centre for Transnational Studies'da yürütülen bir yıllık, TÜBİTAK, 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Burs Programı tarafından desteklenen, bir araştırma projesidir.

² Bu çalışmanın TMC 2016'da (Turkish Migration Conference 2016, 12-15 Temmuz 2016, Viyana) sunulan hali "Runner Up for the Best Paper Prize in Turkish Language Track" ödülüne değer görülmüştür. Bu çalışmadan *Little Turkey in Great Britain* adlı kitap çalışmasında da faydalanılmıştır (bkz. Sirkeci et al., 2016).

³ Bazı görüşmeciler, Britanya'daki İşçi Partisi'ne atıfla kendilerinin politik yönelimini ifade etmek için bu nitelemeyi kullanmaktadırlar.

birlikte ayrımcılık algılarını değerlendirmek makalenin en önemli hedefleri olarak ifade edilebilir.

Nihayet makalenin temel amacı ise işe girişte veya iş kurarken, çalışırken ve işten ayrılır veya çıkarılırken ilgili kadın ve erkek göçmenlerin ayrımcılık deneyimlerini ortaya koymak, ayrımcılığa yol açan etmenleri bulmak ve aynı zamanda ayrımcılık deneyimleri ve algılarını karşılaştırarak irdelemek ve tartışmaktır.

Literatür ve Yöntem

Emek piyasalarıyla ilgili ekonomik literatürde çeşitli ayrımcılık yaklaşımları söz konusudur. Ayrımcılık üzerine bu farklı perspektiflerin, bilhassa göçle ilişkili ulusal/etnik azınlıkların nüfusundaki hızlı artış olmak üzere, sosyal ve ekonomik bağlamların etkisinden anladıkları ve ifade ettikleri de farklıdır (Kingston vd., 2015: 217).

Ayrımcılıkla ilgili teorik yaklaşımlar genel olarak *Ayrımcılığın Ekonomisi* (The Economics of Discrimination, 1957) eseriyle Becker'in öncülerinden olduğu klasik çalışmalar, istatistiki ayrımcılık modelinin önemli olduğu alternatif modeller, Marksist yaklaşım, ayrımcılığa sosyolojik yaklaşımlar ve yapısal (structural or systemic) ayrımcılık modellerinden oluşmaktadır.

Klasik çalışmalar negatif his ve inançlarla ayrımcılığa payanda olan bir anahtar olarak önyargılar ya da ırksal düşmanlığın rolüne vurgu yaparlar (Pager & Shepherd, 2008: 192). Bu analizde farklı çalışmaların farklı vurguları söz konusudur: Bazı işveren ve ekonomik ajanların, kararlarını etkileyen bir ayrımcılık isteğine (taste for discrimination) sahip olduğunu varsayarak Becker (1957), basit uluslararası ticaret modellerine benzer bir modellemeyi ekonomi ve emek piyasaları için yapmıştır. Buna göre Amerikan ekonomisinde siyah ve beyazların renk, uyruk vb. farklılıklarından ötürü ortaya çıkan, siyahların ürettiği ürünleri kullanmama, siyahlarla çalışmama, siyahlarla ortak olmama gibi unsurlardan oluşan bir ayrımcılık katsayısı tanımlamakta ve ayrımcılığın ya da ırkçılığın yarattığı ekonomik kayba işaret etmektedir (Krueger, 1963: 481). Blumer (1958) ise grupların nasıl kit kaynaklar için rekabet ettiği üzerine daha fazla vurgu yapmaktadır. Bu geleneğin devamındaki çalışmalar ise farklı ekonomik ve kültürel bağlamlarda ve etnik gruplar arasında göze çarpan rekabetin nasıl farklılıklar gösterdiği üzerine odaklanırlar (Quillian, 2006: 312).

Alternatif yaklaşımlar ayrımcılığın kökeninde önyargılar vardır önermesine mesafeli yaklaşmaktadır. Örneğin istatistiki ayrımcılık modellerinde göçmen grupları için ortaya çıkan farklı sonuçların enformasyon problemlerinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Burada azınlık gruplarına dair yetersi bilgiye sahip bir takım işverenlerin kararları ve bu bilgi açığı emek piyasalarına girişte özellikle etkili olabilir. Klasik yaklaşımla istatistiki ayrımcılık modellerini karşılaştıran Pager ve Shepherd (2008) tercih temelli ayrımcılığın önyargıların varlığına dayandığını ancak istatistiksel ayrımcılığın işverenlerin bir azınlık grubuna dair bilgi eksikliğinden kaynaklandığını ifade eder. Burada işverenler

yeterli bilgiye sahip değilken iş başvurularını değerlendirmek için bir sezgisel rehber olarak ırk veya göçmenliği kullanmaktadırlar (Kingston vd., 2015: 216).

Diğer yaklaşımlardan köklü bir biçimde ayrılan Marksist anlayışa göre ayrımcılık ve diğer ırkçı vakaların hepsi kapitalizmden kaynaklanmaktadır ve kapitalist sistemin gelişmesi için bir gerekliliktir. Cox (1959) açık bir biçimde tüm ırkçı vakaların köklerinin kapitalist genişlemenin sömürge aşamasında olduğunu ifade etmektedir. Burada ırkçı önyargılar bir sömürücü sınıf tarafından, ya kendilerini ya kaynaklarını ya da ikisini birden sömürmeyi meşrulaştırmak amacıyla bazı grupları ast olarak damgalayarak, halk arasında yayılan bir sosyal tutum olarak görülmektedir ve böylece bir ırkın sömürülmesini kolaylaştıran ırkçı önyargı belirli bir tarihsel dönemin ürünü olarak kabul edilmektedir (Stasiulis, 1980: 466).

Ayrımcılığa ilişkin sosyolojik yaklaşımlar ulusal ya da örgütsel faktörlerin nasıl bireysel düzeydeki açıklamalara vasıta olabileceğinin altını çizerek. Burada personel uygulamaları gibi örgütlerin karakteristikleri ya bilişsel ya da davranışsal önyargıların etkilerini sınırlayabilir (Kingston vd., 2015: 216). Diğer bir deyişle formelleşme prosedürleri örgütsel etkinlik hedefleri ile tutarlı bir şekilde ırksal önyargıyı azaltmaya yardımcı olabilir (Pager & Shepherd, 2008: 195).

Ayrımcılık üzerine çoğu araştırma bireyler veya küçük gruplar düzeyinde kararlarla ilgiliyken toplum veya ulus bağlamı ayrıca önemlidir. Yapısal ayrımcılık farklı gruplara farklı kurallar dayatan hukuk ve kültürel kurumları işaret eder ve ayrıca farklılıkların nasıl geçmiş politika ve uygulamalarla ilgili olabileceği anlamında ayrımcılık mirasına odaklanır (Kingston vd., 2015: 216-217).

Her teorik yaklaşım, ayrımcılık olgusunun farklı boyutlarına ışık tutmaktadır. Londra'da yapılan ilgili alan araştırmasından elde edilen verilerin üzerine kurgulanmış bu makalede de ayrımcılığa ilişkin bulguların belirlenmesi ve bağlamına oturtulmasında ortaya konulan teorik yaklaşımların önemli katkısı söz konusu olmuştur.

Çalışmanın hazırlık döneminde Türkiyeli topluluğa dair derinlemesine bilgilere ulaşmak amacıyla ilgili bilimsel yayınlar, araştırmalar, istatistik raporları⁴ taranmış, dernekler, kahveler, işyerleri ve evler ziyaret edilmiş ve çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Bu çerçevede Londra'da yaşayan Türkiyelilerin Enfield, Haringey, Hackney ve Islington ilçelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiş ve araştırma ağırlıklı olarak Kuzey Londra'nın bu ilçelerinde yoğunlaştırılmıştır.

Ön hazırlık aşamasında yapılan bilimsel araştırma ve alana ilişkin gözlemlerin ışığında yarısı kadın ve yarısı erkeklerden oluşan, 20'si Kürt, 20'si

⁴ Bkz. London Datastore, London Borough Profiles, (<http://data.london.gov.uk/dataset/london-borough-profiles>, 14/06/2015).

Türk ve 20'si de Kıbrıslı Türk göçmenle olmak üzere 60 görüşme yapılmıştır⁵. Yarı-yapılandırılmış mülakat formları kullanılarak katılımcılarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş, gözlemler yapılmıştır. Bu araştırmada işçi, işveren, kendi hesabına çalışan, işsiz, emekli vd. Türkiyelilerle ve bunlardan etnik ekonomi ve topluluk örgütleriyle ilgili olanlarla görüşülmüştür. Görüşmeciler, ilgili dernek, işyeri ve topluluğa dair bilgi sahibi olan kişilerden önerilerle ve kartopu tekniği kullanılarak bulunmuştur.

Mülakat formu göçmenlerin demografik özelliklerini, sosyal ilişkilerini, geçmiş çalışma deneyimlerini, emek piyasalarındaki mevcut durumlarını ve emek piyasalarındaki ayrımcılık deneyimleri ve algılarını soruşturmaya çalışan bir form olarak tasarlanmış ve görüşmeler esnasında görüşmecilerin ifade etmek istedikleri tüm ayrıntıları ve farklı durumları açıklamalarına olanak tanınmıştır. Görüşmeler esnasında da kişisel bilgilerle birlikte mümkün mertebe kişinin ilişki ağları ve hem Türkiyeli göçmenlere hem de Britanya toplumuna dair bilgilerini sergileyebilecek mülakatlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, alan araştırmasında, görüşmeler gerçekleştirilen kişilerin durumlarının yanı sıra Türkiyeli topluluğa dair de bütünlüklü bir fikir edinilmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen verilerle de Türkiyeli göçmenlerin Londra emek piyasalarında ayrımcılık deneyim ve algılarını anlamaya çalışan bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Cain'e (1986: 781) göre de emek piyasalarında ayrımcılık konusunda analiz aracı olarak sayısal yöntemler kullanmak yararlı olabilir ancak konunun kompleks özelliği betimleyici çalışmaların açıklayıcılığının daha fazla olmasına yol açmaktadır. Bu çalışmada da Türkiyeli göçmenlerin kendi başlarından geçen vakalar üzerinden *ayrımcılık deneyimleri*, Britanya emek piyasaları ve Türkiyelilerin etnik ekonomisine dair görüşleri üzerinden de *ayrımcılık algıları* ortaya konulmaya ve aradaki mesafe tartışılmaya çalışılmıştır.

Londra'da Türkiyeli Göçmenlerin Etnik Ekonomisi

Türkiye'den Almanya ve İngiltere başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine göç eden insanlar, 1970'li yılların ilk yarısına kadar, imalat sanayisinde endüstri işçisi olarak çalışmışlardır. 1973 tarihli petrol krizi, daha sonra uygulamaya konulan neoliberal politikalar, teknolojik değişimler, özellikle tekstil ve konfeksiyon üretimi gibi emek yoğun imalat sanayisinin ucuz emeğin söz konusu olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırılmaya başlaması gibi nedenler, Avrupa'da Türkiyeli işçilerin işsiz kalmaya başlamasına yol açmış ve böylece etnik ekonomi olarak nitelendirilen, kendi işini kurma ve istihdam yaratma süreci başlamıştır. Etnik ekonomi başlarda göçmenlerin ihtiyaç duyduğu yoğurt, döner, kebab gibi yiyecekleri sağlama hizmetlerinin, zamanla büyüyerek yaygınlaşmasıyla oluşmuştur. Panayiotopoulos'un (2010) “döner-

⁵ Sirkeci ve Esipova (2013: 6-7), Britanya'da 200-250 bin arası Türkiye'den Kürt ve Türk ile Kıbrıs'tan Türkün yaşadığını ve bu üç gurubun nüfus olarak birbirine yakın olduğunu ifade etmektedir.

kebab devrimi” olarak nitelendirdiği bu süreç Almanya’da doğmuş, gelişmiş ve Avrupa’ya yayılmıştır. Kendi hesabına çalışmanın yaygın olduğu ve döner-kebab sipariş işyerlerinin başını çektiği, restoranlar, kafeler, içki dükkânları, marketler gibi işyerlerinin zamanla Britanya’da da yaygınlaştığı ve Türkiyeliler etnik ekonomisinin ana gövdesini oluşturduğu görülmektedir (Dedeoğlu, 2014: 42, 46). Göçmenlerin, beyaz Britanyalı (White⁶) olarak ifade edilen nüfustan daha fazla sayıda olduğu Londra (Sirkeci ve Açık, 2015: 143-144), Britanya’da yaşayan Türkiyelilerin de hem nüfus bakımından hem de etnik ekonomi bağlamında başkenti olarak nitelendirilebilir. İşte Britanya, Londra’da bulunan Türkiyeliler tarafından yaratıldığı etnik ekonomi de tarihsel olarak bu genel çerçevede içinde yer almaktadır:

Buraya geldiğimde yalnızca tekstil işi vardı. Çünkü yoldan geçerken lütfen gel çalış diyorlardı yani, kimseyi tanımana lüzum yoktu... kimse aslında kendi mesleğini yapmadı, kime sorsanız oradan başlayacak size... (Görüşme 25).

İlk işim konfeksiyondu. ... sonra konfeksiyon işvereni oldum. ... Konfeksiyon işi krize girdiği için İngiltere’de. Onun üzerine biz işin yönünü kaydırmaya çalıştık. Bir labelimizi, etiketimizi vardı, işte o etiketle kendimizi ürettik ve kendimizi sattık, gazete reklamları aracılığıyla. Sonra konfeksiyonun iyice krize girmesiyle o işi de kapatmak zorunda kaldık, satmak zorunda kaldık. (Görüşme 17).

Britanya’da ilk kuşak olarak nitelendirilen ve çoğunlukla kitlesel ve bir örnek üretimin yapıldığı Fordist fabrikalarda, özellikle tekstil / hazır giyim sektöründe çalışan Türkiyeliler göçmenler 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren bu üretim biçiminin egemen olduğu sektörlerde üretimin azalmaya başlamasıyla işsiz kalmaya başlamışlardır. Böylece Almanya’daki Türkiyeliler örneğini takip ederek, Britanya’dakiler de bu sürecin sona ermeye başladığı dönemden itibaren özellikle hizmet sektöründe küçük girişimcilikçi dayalı bir etnik ekonomi yaratmaya başlamıştır. Bu durum Dedeoğlu’nun (2014: 43) da dikkat çektiği gibi, imalat sanayisi işçilerini işsiz bırakan neoliberal yeniden yapılanmaya ve etnik ekonomileri dışında azınlıklar için emek piyasalarında istihdam fırsatlarının az olmasına Türkiyeliler tarafından bir reaksiyonu olarak ifade edilebilir:

13 sene bir fabrikada çalıştım, 7 sene başka bir fabrikada... Bir ara fabrikalar kapandı, tekstil Romanya’ya, oralara taşındı. Ondan sonra da biz burayı açtık. İşte... 12 senedir de buradayım⁷ (Görüşme 15).

Türkiyelilerin Britanya’daki etnik ekonomisi kadın emeği açısından değerlendirildiğinde fabrika işçiliğinin yaygın olduğu Fordist dönemde büyük ölçüde ücretli işgücü niteliği arz eden kadınlar, etnik ekonominin yaygınlaşmasıyla birlikte ücretsiz (emek) işgücü haline gelmeye başlamıştır. Kadınların görece erkeklere yakın koşullarda istihdam ve ücret fırsatı

⁶ Ulusal İstatistik Ofisi (The Office for National Istatistic) de “Etnik Azınlıklar” grubunun dışında kalanları “White” olarak sınıflamakta/nitelemektedir.

⁷ Görüşmecisi, eşiyi kendi hesabına çalıştırdıkları ve sahibi oldukları restoran/kafeden bahsediyor.

buldukları imalat sanayisi işçiliğine nazaran etnik ekonomi döneminde genel olarak kadınlar için ücretli istihdam olanakları azalmıştır. Bu çerçevede kadınların çoğu geleneksel, patriarkal, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir yansıması olarak eş, anne, gelin vd. rollerle birlikte ücretsiz aile işçisi konumuna geri dönmüştür⁸. Bu değişimle birlikte etnik ekonomi üzerinden sosyal ilişkiler geliştirme fonksiyonu azalan kadınların ailenin/evin kamuyula ilişkilerini düzenlemek, çocuklar üzerinden kamu kurumları, göçmen nüfus ve Britanya toplumuyla ilişkilenmek yollarıyla yeni fonksiyonlarının söz konusu olabileceği görülmektedir (Kesici, 2015: 222-223).

Londra'da büyük ölçüde fabrika işçiliği döneminde sağlanan sermaye birikimiyle yaratılan Türkiyeli etnik ekonomisi, aile/akraba işletmesi özelliği gösteren, işyeri sahibinin de aktif olarak çalıştığı ithalat-ihracat şirketi, kafe, restoran, döner/kebab sipariş işyeri, bakkal/market, içki dükkânı, taksicilik gibi küçük iş ve işyerlerinden oluşmaktadır. Hizmet sektörü ağırlıklı bu esnek emek piyasası kayıt dışı çalışma, kısmi süreli çalışma, güvencesizlik, uzun çalışma süreleri, yoğun işgünü, düşük ücretler ve yoğun sömürü gibi bazı özelliklere sahiptir.

Ekonomik değişimlerden kaynaklanan zorunlulukların yanı sıra Britanya'daki hukuksal ve idari düzenlemelerin de etnik ekonominin ihtiyaç duyduğu esnek çalışma yapısına elverecek bir biçimde olduğunu ifade etmek gerekir. Genel olarak Britanya'da çalışma süreleri, iç hukuk ve Avrupa Birliği (AB) direktiflerine göre düzenlenmektedir. Burada tam zamanlı çalışma haftada 36-40 saat arası çalışmayı ifade ederken kısmi süreli çalışma haftada 35 saat ve altındaki çalışmayı ifade eder. Bu çerçevede Londra'da çalışan herhangi bir işçi, yazılı ve imzalı bir anlaşmayla bu hakkından vazgeçmiş değilse, 17 haftalık referans döneminde haftalık ortalama 48 saatten fazla çalıştırılmaz. Gece çalışması normal koşullarda gece 11:00 ile sabah 6:00 saatleri arasında yapılır ancak işçi ve işveren yazılı anlaşarak bunu, gece yarısıyla sabah 5:00 saatleri arasında olmak koşuluyla, esnetebilirler. On sekiz yaşının üzerindeki işçi günde 6 saatten fazla çalışıyorsa çalışma süresi içinde kesintisiz en az 20 dakika ara dinlenmesi hakkına sahiptir. İşçinin iş günleri arasında en az 11 saat dinlenme hakkı vardır. Ayrıca işçinin haftada kesintisiz en az 24 saat dinlenme hakkı söz konusudur.

Normal çalışma süresi iş sözleşmesiyle belirlenir ve fazla çalışma süresi, belirlenen normal çalışma sürelerinin üzerindeki çalışma sürelerini ifade eder ve işveren, işçinin ortalama ücreti asgari ücretin altında değilse, fazla çalışma süreleri için normal çalışma süresi dışında ek bir ödeme yapmak zorunda değildir. İş sözleşmesi çoğunlukla fazla çalışma sürelerine dair nasıl çalışılacağı, ne kadar ödeneceği gibi detayları içerir ve sözleşmede ifade edilmişse çalışan, fazla sürelerde çalışmak zorundadır.

⁸ Bu konuda kapsamlı ve nitelikli bir çalışma için bkz. Saniye Dedeoğlu, (2014). *Migrants, Work and Social Integration / Women's Labour in Turkish Ethnic Economy*, London: Palgrave-Macmillan.

Burada “zero-hours contract” olarak ifade edilen oldukça esnek bir iş sözleşmesi biçiminin de söz konusu olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira bu sözleşmeye göre işveren, iş garantisi vermeksizin, yani ne zaman ihtiyaç duyarsa, o zaman ilgili işçiyi çalıştırabilir. İşçi saat başına ücretlendirilir. Çoğunlukla hastalık ödemesi söz konusu değilken, çalışma süresi düzenlemeleri uyarınca tatil ödemesi olmalıdır⁹:

Çalışma saatleri hala köle düzeni. Sabah 8, akşam 5. Normalde 8-5 günlük ama dediğim gibi as required [gerektiği gibi], zero hours contract, liberal ekonomi diyelim (Görüşme 18).

Güncel veriler Britanya ekonomisinde bu esnek iş sözleşmesiyle çalışan sayısının artmakta olduğunu göstermektedir. 2015 yılında 747 bin işçi bu iş sözleşmesiyle çalışırken, 2016 yılında bu sayı 903 bin işçiyi yükselmiştir (BBC, 2016).

Araştırmanın yapıldığı dönemde Britanya’da asgari ücretlerin durumu ise Tablo 1’de verilmiştir. Tabloda gösterildiği üzere 2014 – 2015 yıllarında dört grup çalışan için asgari ücret belirlenmektedir. Veriler incelendiğinde 2015 yılında asgari ücretlerin, 2014 yılına göre her grupta biraz yükselerek 21 yaşından büyükler için saatlik 6.70, 18-20 yaş grubu için 5.30, 18 yaşından küçükler için 3.87 ve çıraklar için de 3.30 Sterline yükseldiği görülmektedir. 2016 yılında ise bu gruplama değiştirilerek beş grup çalışan için asgari ücret belirlenmeye başlamıştır. Buna göre 2016 yılında asgari saatlik ücret 25 yaşından büyükler için 7.20, 21-24 yaş grubu için (bir önceki yıl 21 yaş ve üstü için olduğu gibi) 6.70 olarak belirlenmiş, diğer grupların asgari ücret düzeyleri değiştirilmemiştir.

Tablo 1 – Britanya’da Saatlik Asgari Ücretler

	25 ve üstü	21 - 24	18 - 20	18 ve altı	Çıraklar
2016	£7.20	£6.70	£5.30	£3.87	£3.30
	25 ve üstü	21 ve üstü	18 - 20	18 ve altı	Çıraklar
2015	-	£6.70	£5.30	£3.87	£3.30
2014	-	£6.50	£5.13	£3.79	£2.73

Kaynak: GOV.UK, National Minimum Wage and National Living Wage rates, (<https://www.gov.uk/national-minimum-wage-rates>, 13/09/2016).

Verilere göre önceki yıllarda küçük ama düzenli artışların söz konusu olduğu asgari ücretlerde, 2016 yılında, 24 yaşından büyük işçiler hariç her hangi bir artış gerçekleştirilmemiştir. Çalışma süreleri bakımından 18 yaşından küçük işçiler ve çıraklar için işverenleri daha kısıtlayıcı düzenlemeler söz konusuyken bu grupların asgari ücret düzeyleri de daha düşüktür.

⁹ Bkz. Department for Business Innovation & Skills, (2013), Zero Hours Employment Contract, (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/267634/bi-s-13-1275-zero-hours-employment-contracts-FINAL.pdf, 14/06/2015).

Türkiyeli Göçmenlerin Londra Emek Piyasalarında Ayrımcılık Deneyimleri

Emek piyasalarında ayrımcılık cinsiyet, ırk, etnisite ve diğer özelliklerine göre sınıflanabilecek birey ve gruplar arasında gelir ve ücret farklılıkları sorunlarına işaret eder (Cain, 1986: 693). Ücret farklılıklarının yanı sıra istihdam fırsatlarından yararlanma, kayıtlı ve güvenceli işlerde çalışma ve işte ilerleme olanaklarından faydalanma hususlarında karşılaşılan farklı uygulamalar, tutum ve davranışlar da emek piyasalarında ayrımcılık mevzusuna dahil edilmelidir (Elliott, 1997: 381). Bununla birlikte ayrımcılığın nedenlerini ve mekanizmalarını tanımlamak ve yaygınlığını ölçmek oldukça zordur. Bu alandaki çoğu araştırma ampirik olarak ölçümü zor olsa da bireysel hareketlendiricilere odaklanmaktadır (Reskin, 2003: 5-6). Bu çalışmada da görüşmeler yapılan göçmenler için emek piyasalarında ayrımcılık konusu iş bulma veya kurma sürecinde, çalışırken, işten ayrılır veya çıkarılırken ve ücretsiz çalışma, işsizlik veya emeklilik sürecinde karşılaşılan farklı uygulama, tutum, davranış, muamele vb.nin araştırılmasıyla ortaya konulmaktadır.

Bu süreçlerde ayrımcılık bazen sadece kişinin göçmen olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak çoğu durumda ayrımcılık kişinin göçmen olmasının, cinsiyetinin¹⁰, etnik ve/veya dini aidiyetinin, dili, eğitimi, dış görünüşü gibi özelliklerinin çeşitli kombinasyonlarından dolayı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ayrımcılık uygulayan, ayrımcılığa yol açan özneler açısından da böyle bir durum söz konusudur. Zira ayrımcı uygulamalar kurum, işveren, yönetici, çalışma arkadaşları, müşterilerden birinden, bazen bir kaçından, bazen de hepsinden doğru gelişmektedir.

İşe Girişte ve/veya İş Kurarken Ayrımcılık

Alan çalışması esnasında, Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenler arasında, etnik ekonomi dışında çalışan veya çalışmış az sayıda göçmenin bir kısmı işe girişte veya iş kurarken ayrımcılığa uğradığını ifade ederken:

... bu 4 senelik işe başvurduğum, benim önüme geçen bir kaç tane İngiliz oldu gibi geldi bana. Benim tecrübem, eğitim seviyesi çok daha yüksekkken onları tercih ettiler ama o direkt ayrımcılık mı, bilemiyorum (Görüşme 58).

İngiliz ev arkadaşlarım vardı, James çok iyi bir yayınevinde çalışıyordu ve bana, bizim için çok inanılmaz bir eleman olursun dedi, ... cv'mi aldı, ... götürdü işyerine ve kendisini referans olarak verdi... Böyle bir hafta sonra falan ezilerek bana, yani senden çok daha vasıfsız bir İngiliz'i işe aldılar, çok üzgünüm... Ben biraz o yüzden hep kendi işlerimi yaptım (Görüşme 29).

Bazıları ise ayrımcılığa maruz kalmadıklarını söylemişlerdir:

¹⁰ Türkiyeli göçmenler arasındaki LGBTİ bireylerin emek piyasalarındaki durumu ve cinsel yönelimlerinden dolayı ayrımcılık deneyim ve algıları ancak sadece bu gruba odaklanan çalışmalarla, esaslı bir biçimde, ortaya konulabileceği için bu çalışma çerçevesinde ele alınmamıştır.

İngilizler de başvuruyordu o pozisyon için. Tecrübemle, bilgimle, konuşmamla, ikna kabiliyetimle o işleri ben aldım ... beni seçtiler yani. Hiçbir zaman şey demediler, sen Türk'sün, İngilizçen kırık, bilmem ne... (Görüşme 18).

Etnik ekonomi dışında çalışan veya çalışmış Türkiyeli göçmen ve dolayısıyla görüşmeci sayısı çok az olduğu için bu konuda belirgin bir kanıya varmak zor olsa da ayrımcılık vakalarında göçmenlere ilişkin önyargıların ve eksik bilgilerin etkili olduğu söylenebilir. Zira Türkiyeli göçmenlerin büyük ölçüde etnik ekonomi kapsamında iş aradığını veya iş kurmaya çalıştığını ifade etmek gerekmektedir. Etnik ekonomide iş arayanlar veya iş kuranlar arasında ise işe girişte veya iş kurarken ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmen sayısının oldukça az olduğu göze çarpmaktadır:

Yok! Bu süreçte hiç ayrımcılığa uğramadım. Çünkü hep Türklerle çalıştığımız için... (Görüşme 1).

Haksızlık mı yani? Öyle bir şey başıma gelmedi... Hiç yabancılara çalışmadım. (Görüşme 5).

Türkiyeli topluluğun etnik ekonomisi içinde işe girişte veya iş kurarken ayrımcılığın ifade edilmediği görülmektedir. Bunun temel nedenleri etnik ekonomi içinde iş sahipleriyle işçilerin karşılıklı bağımlılığına yol açan çeşitli etmenleridir:

Her iki grupta İngilizce yeterliği az olduğu için etnik ekonomide yaygın biçimde kullanılan dil Türkçedir.

Etnik ekonomi kapsamında yapılan işlerde Türkiyelilerin büyük ölçüde uzmanlaştığı ve bir işbölümü olduğu ifade edilebilir.

Çoğu işletmede iş sahibi de aktif bir biçimde çalıştığı için aile, akraba, hemşeri vb. bağlar ile kültürel kodların belirleyiciliği söz konusudur.

Çalışma Sürecinde ve İşten Ayrılır veya Çıkarılırken Ayrımcılık

Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenler arasında, etnik ekonomide çalışanlar arasında çalışma sürecinde ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmen sayısının işe girişte ve/veya iş kurarken ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmenlere göre daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Türkiyeli topluluğun bu konudaki durumu için görüşmeciler daha çok etnik ekonominin içinde, Türkiyelilerin birbirlerine karşı geliştirdikleri uygulama ve davranışlara dikkat çekmektedirler. Bu çerçevede görüşmeciler etnik ekonomide uzun çalışma sürelerini, kötü çalışma koşullarını, düşük ücretleri, ücret farklılıklarını, kayıt dışı çalışma vb.ni ayrımcılık uygulamaları olarak ifade etmektedirler:

Ayrımcılığa uğradım. Kendi köylümüzün yanında, burada başladım. Herkes 500 lira alırken bana 150 lira verdi. İngilizce bilmediğimiz için, yol/yordam bilmediğimiz için... Ondan sonra da artık bırak köylüyü hiç Türklerle çalışmamaya başladım. İngilizler, Rumlarla çalıştım. Onlar ... hakkını yemiyor... Ödiyorlar, tatilini ödiyorlar, daha çok kolluyor işçisini. Bizim Türkler de nasıl kullanabilirim, nasıl ucuz/bedava çalıştırabilirim derdindeler... (Görüşme 4).

Etnik ekonomi dışında çalışma tecrübesi olan Türkiyeliler göçmenler, etnik ekonomideki olumsuz çalışma koşullarıyla etnik ekonomi dışındaki koşulları karşılaştırarak görüşlerini beyan etmektedir. Örneğin, “çalışırken ve işten ayrılır/çıkarılırken ayrımcılığa uğradığınızı oldu mu?” sorusuna 2 numaralı görüşmede göçmen; “Yani Türkiyeliler için olabilir aslında. Tam bilmiyorum. Ayrımcılık var... yani şöyle diyebilirim aslında işveren ucuz iş yapacak işçiler arıyor. Bunu yaparken de sigortasını yapmıyor ya da iş güvenliğini vermiyor” biçiminde cevap vermiştir.” Bu örnekler incelendiğinde ifade edilen ayrımcılığın kapitalizmden kaynaklandığı ve küçük kapitalist işletmelerin (sömürü yoluyla) gelişmesi için bir gereklilik olduğu görülmektedir.

Öte yandan bu ayrımcılık uygulamalarını Türkiyelilerin kendi içinde, din veya etnisiteyle ilişkilendirmediği görülmektedir. Zira karşılıklı küçük gerilimlerin söz konusu olduğu satır aralarından göze çarpsa da, Alevi olduğu için Sünnilerden, Kürt olduğu için Türkler veya Kıbrıslılardan ya da Türk olduğu için Kürtlerden çalışma alanında ayrımcılık gördüğünü ifade eden görüşmeci bulunmamaktadır.

Etnik ekonomi dışında çalışan veya çalışmış bazı göçmenler (Görüşme 4’te de ifade edildiği gibi) çalışma sürecinde ayrımcılığa uğramadığını ifade ederken:

Tüm işlerimi gözümün önünden geçiriyorum. Ayrımcılığa uğradım demek bence ahlaken yanlış olur çünkü İngilizcem olmadığı için, doğal olarak, iletişim sorunu yaşadığım için ... izole olduğumu hissettiğim olmuştur ama bunun karşıdakiler tarafından bilinçli olarak yapıldığını düşünmüyorum. Yani bana karakterimden dolayı ayrımcılık yapıldığını düşünmüyorum (Görüşme 8).

Bazıları ayrımcılığa maruz kaldıklarını söylemişlerdir:

Ben turizm acentesinden bana ırkçılık yaptıkları için ayrıldım. İngilizcem yeterli değildi, insanlar benimle dalga geçiyordu... (Görüşme 24).

... mesela ben burada, cezaevinde çalışırken biz kontratlıydık, işte eğitim sürecini beraber geçirdiğim kız arkadaşım, aynı kısımlarda işe başladık, babası içeride etkili olduğu için o kadroya geçti ben kadroya geçemedim, Kraliçe teşekkür eder sana, dediler, güle güle dediler kontrat bitince... (Görüşme 26).

Etnik ekonomi dışında emek piyasalarında ayrımcılık hususu hemen tüm örneklerde dil yetersizliğiyle, günlük ilişkiler ve iş ilişkilerini sürdürebilecek düzeyde İngilizce konuşamamakla ilişkilendirilmektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere günlük hayatın her alanında ve özellikle iş hayatında, emek piyasalarında topluluklar ve insanlar arası ilişkilerde en önemli araç dildir. Bu çerçevede dil yeterliği ile emek piyasalarındaki konum arasında birebir bağlantının olduğu ve bu durumun da ayrımcılık konusunda çeşitli sonuçlar ürettiği ifade edilebilir¹¹.

¹¹ Bu konuda Britanya’ya odaklanan kapsamlı bir çalışma için bkz. Celia Roberts, Evelyn Davies and Tom Jupp, (2014). Language and Discrimination / A Study of Communication in Multi-ethnic Workplace, Routledge.

Portes & Manning (2001), azınlıkların, hakim büyük gruplardan doğru emek piyasalarında ayrımcılık uygulamalarının etkilerini, kendi etnik ekonomilerinde çalışarak minimize ettiğini veya bertaraf etmeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Bu tespitin belli ölçülerde Britanya'da yaşayan Türkiyeliler için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Öte yandan ikinci kuşakla birlikte dil ve eğitimden kaynaklı farklılıkların azalmaya başladığı, ikinci kuşağın daha fazla etnik ekonomi dışına çıkmaya başladığı görülmektedir. Yeni kuşakların, özellikle Britanya'da eğitim olanağı bulanların, çalışabilir nüfusa katılmasıyla Türkiyeli göçmenler arasında kamuda ve etnik ekonomi dışında çalışmanın yaygınlaşmaya başladığı ifade edilebilir. Ancak bu durum emek piyasalarında ayrımcılığa uğrama riskini azaltmamakta, bu görüşmelere göre, artırmaktadır.

Alan çalışması esnasında, Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenler arasında, etnik ekonomide iş arayanlardan veya iş kuranlardan, kadınlardan ve etnik ekonomi dışında çalışanlardan işten ayrılır veya çıkarılırken ayrımcılığa uğradığını ifade eden görüşmecilerin olmadığı göze çarpmaktadır. Ayrıca işten ayrıldığını ifade eden görüşmecilerin, işten çıkarıldığını ifade edenlerden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Görüşmelerdeki beyanlar, beden dili, jest ve mimiklerle görüşmeciler hem kendilerinin hem de göçmen topluluğunun işten ayrılmayı veya çıkarılmayı çalışandan kaynaklı olumsuzlukların bir sonucu olarak gördüğünü göstermektedir.

Kadınlar, Ücretsiz Çalışma ve Ayrımcılık

Yaptıkları işler ücretlendirilmediği için emek arzı içinde sınıflandırılmayan ve emek piyasalarına dâhil edilmeyen kadın emeği için ayrımcılık bahsinde ayrı bir başlık açmak gerekmektedir. Çünkü burada ayrımcılık işe girişte veya iş kurarken, çalışırken ve işten ayrılır veya çıkarılırken karşılaşılan bireysel ayrımcılığın yanı sıra bir sosyal sınıf olarak emek piyasalarının dışında kalmak anlamında toplumsal (yapısal) bir nitelik arz etmektedir.

Londra'da 1980'li yıllarda tekstil, hazır giyim imalathanelerinin kapanmaya başlaması ve Türkiyeli göçmenler için yerini etnik ekonomiye bırakmasıyla kadın göçmenlerin ekonomik ve sosyal fonksiyonları da değişmeye başlamıştır. Genel olarak ücretli işçilikten ve dolayısıyla emek piyasalarından ev işleri, çocuk bakımı, ücretsiz aile işçiliği gibi "geleneksel işleri"ne doğru geri itilen kadınların toplum içinde ve etnik ekonomi üzerinden ayrımcılık deneyimleri de farklılaşmıştır.

Burada kadınların etnik ekonomi çerçevesinde gelir getirici işlerde çalışma olanağını önemli ölçüde kaybetmesi, bu grup için ayrımcılığın yapısal bir özellik arz ederek toplumsallaşmaya başladığını göstermektedir. Buna rağmen etnik ekonominin uzun çalışma süreleri ve zorlu çalışma koşullarıyla sürdürülebilmesinin arkasındaki temel sağlayıcılardan biri kadınların icra ettiği fonksiyonlardır. Çünkü etnik ekonomide faaliyette bulunan erkeklerin bu uzun çalışma süreleri ve zorlu çalışma koşullarına adapte olabilmeleri kadınların ücretsiz aile işçiliği biçiminde işyerlerine katkı vermesi, aile, çocuklar, ev işleri,

toplum ve kamuyla ilişkiler gibi işleri yerine getirmeleriyle mümkün olabilmektedir:

... iş teklifleri geliyor, ama ben şey yapmıyorum pek, yani yoğun olduğumuz için, ... Aslında istiyorum çalışmayı da, bir kendimi düzene koyayım diyorum. Ev işi, çocukların kursları, onların arkasından koşturmam çok, ... gerçekten de 5 günüüm dolu, onu oraya, onu oraya götür, bepsine koşturuyorsun. Gündüz okuldalar, akşam ise kimisini saza götürüyorum, kızımı dansa, müzik-dramaya götürüyorum İngiliz yerine, öbür oğlum futbola gidiyor, piyanoya gidiyor. Yani hep böyle koşturuyorum (Görüşme 12).

Ev ve çocuk bakımı işleri çok yorucu, genelde çocuklarımla ilgilenmeyi tercih ediyorum. Evet, onlar uyduktan sonra da ev işlerimi yapıyorum. Yani, yoğun geçiyor günüümüz diyelim (Görüşme 50).

Bu (50 no.lu) görüşmede ücretli bir işte çalışmayan kadın göçmene “Evin kamuyla, belediyeye ilgili işlerinde siz mi varsınız, eşiniz mi var?” sorusu sorulmuş ve “Ben varım.” yanıtı alınmıştır.

Bununla birlikte etnik ekonomi çerçevesinde faaliyette bulunan işletmelerde (erkek) iş sahibinin akrabası (kızı, gelini vd.) ve/veya eşi kadınların ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet gösterdiğini ifade eden beyanlar söz konusudur:

Çalıştım, restoranda. 2004-2006 gibi... Kendi işyerimizdi. Saat 16:00 gibi başladım, gece saat 23:00-24:00 civarına kadar. Pizzada (pizça yapımı), arkada çalışıyordum. Eşime yardım ediyordum. Her şeyi kendimiz yapıyorduk (imal ediyorduk). Başka bir iş yapmadım hep ev hanımıydım (Görüşme 10).

Dolayısıyla etnik ekonomi çerçevesinde, kadın ve erkeklerin hayatın yeniden üretiminde birbirini tamamlayıcı fonksiyonlar icra etmeleri söz konusuyken *kar veya ücreti erkekler kazanmaktadır*.

Kadınların emek piyasalarının ve dolayısıyla gelir getirici faaliyetlerin dışında kalmasına yol açan etmenlerden biri etnik ekonomideki bu değişimken diğerleri ikinci kuşak Türkiyelilerin okul başarısızlığı ve Britanya toplumuna entegrasyonundaki eksiklerin birinci kuşak kadınların çalışmasıyla ilişkilendirilmesi, emek piyasalarında çalışma sürelerinin çok uzun, çalışma koşullarının çok zor olması (Kesici, 2015), çalışma sürecinde/alanında taciz, toplumsal cinsiyet, kültür ve din, dolaylı ve/veya doğrudan (eş, baba, abi vd.) erkeklerin engellemesi biçiminde sıralanabilir.

Bunlara rağmen ücretli veya kendi hesabına istihdam olanağı bulan kadınların ise “geleneksel işleri”ni devam ettirme pahasına bunu yapabildiklerini gösteren beyanları söz konusu:

Haftanın 7 günü buradayım, bir de buradan çıkıyorum koşu koşu eve gidiyorum, Hakan gelmeden, Rabime gelmeden yemek yapmam lazım. Ev işleri var, çamaşır, bulaşık, ütü... (Görüşme 15).

Böylece çalışma olanağı bulan az sayıdaki Türkiyeli kadın göçmen ise, görüşmelerde, işe girişte veya iş kurarken çoğunlukla ayrımcılığa uğramadıklarını ifade ederken ücretli işlerde veya kendi işinde çalışan kadın göçmenlerin çalışma sürecinde ayrımcılık deneyimleri ve Cam Tavan¹² olarak ifade edilen ayrımcılık türü söz konusudur:

Kadın olarak bissettim bunu. ... Nasıl olsa bu kadın dul, çalışmak zorunda, yani ben buna 300 vermem gerekiyorsa, 200 versem de çalışmak zorunda... bunlarla çok karşılaştım (Görüşme 14).

... oradaki tüm managerler (yöneticiler) adamdı (erkek) ve ben asistan manager olarak çalışıyordum ama unofficial, danışmandı rolüm ama asistan manager olarak yaptığım çok iş vardı ve hiçbir zaman o yaptığım rolde tanınma veya yükselme, promosyon fırsatları kadınlara o şirkette verilmezdi. Adamlara verilirdi sadece (Görüşme 52).

Britanya'da yaşayan Türkiyeli kadın göçmenler açısından cinsiyete dayalı ayrımcılık, etnik ekonomide ücretli çalışma, işyeri sahibi olma gibi gelir getirici faaliyetlerde bulunma olanakları oldukça azaldığı için, büyük ölçüde toplumsal bir nitelik arz etmektedir. Öte yandan çalışma, gelir elde etme olanağı bulan kadınlar bunu geleneksel işlerini de yapma ve çalışırken çeşitli ayrımcılık uygulamalarına göğüs germe pahasına devam ettirebilmektedirler. Dolayısıyla Londra emek piyasalarında ve Türkiyelilerin etnik ekonomisi çerçevesinde Türkiyeli göçmen kadınlar hem bireysel olarak hem de bir sosyal sınıf olarak ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Türkiyeli Göçmenlerin Londra Emek Piyasalarında Ayrımcılık Algıları

Bu kısımda aslında en sonda söylenmesi gerekeni en başta söylemek yararlı olabilir: Türkiyeliler gerek bahse konu etnik ekonomide gerekse etnik ekonomi dışında işe girişte veya iş kurarken, çalışırken, işten ayrılır veya çıkarılırken deneyimlediklerinden daha fazla ayrımcılık olduğunu düşünmekte, ifade etmektedirler:

Türkiyelilerle çalışırken aslında ayrımcılığa uğruyorsunuz çünkü Türkiyelisiniz, yani bir şekilde de full göstermiyorsunuz¹³ diye sizi en düşük ücretle çalıştırıyorlar, daha uzun saat çalışıyorsunuz, ne tatil, ne tatil parası ödüyorlar (Görüşme 28).

İngiltere'nin her zaman herkese ayrımcılığı vardır. Bunlar çok uyanık yaparlar. Kaba şekilde değil de sistematik yaparlar. Mesela herhangi bir işyerine girdiğim zaman önce İngiliz'i alırlar. Yabancılar daha sonradır. İhtiyaç olduğuka (Görüşme 6).

Emek piyasalarında ayrımcılık hususuyla ilgili sorularla karşılaştıklarında, çoğunlukla etnik ekonomi içinde yer aldıkları için, görüşmeciler Kürtler,

¹² Sahip oldukları nitelikler ve verimlilikten bağımsız olarak kadınlar, etnik azınlıklar veya dezavantajlı grupların çalıştıkları firmanın kariyer merdivenlerinin üstüne çıkmasına engel olan ya da set çeken görünmeyen engellerdir.

¹³ Tam zamanlı çalışanlar kira yardımıyla yararlanamamaktadır.

Türkler, Kıbrıslılar ve/veya Aleviler, Sünniler arasında ayrımcılık olup olmadığından söz etmektedirler. Etnik ekonomi dışında ise (özellikle siyahi) İngilizlerin yanı sıra Romanya, Bulgaristan gibi çoğu 2004 yılında AB'ye tam üye olan eski doğu bloku ülkelerinden gelen göçmenlerle ilgili ifadeler kullanılmaktadır:

İşyerinde birçok İngilizlerle, siyahlarla, Afrika kökenlilerle çalışıyorum. Bu iş genelde öyle çünkü managerler beyaz İngiliz olur. Benim gibi işleri yapanlar daha Afrika kökenli İngilizler oluyor yani (Görüşme 24).

Geçmişte kıskanıyorlardı, hani Türkiyelilerin çalışma olayını fazla hazmedemiyorlardı, işin doğrusu o ama sonra tabii ki Bulgarlarla Romenlerin, daha ucuz kölenin gelmesi biraz farklılaştırdı (Görüşme 49).

Dolayısıyla ayrımcılık sorulduğunda Türkiyelilerin bunu çoğunlukla etnik ve dini farklılıklar temelinde algıladıkları ve buna göre cevaplar verdikleri görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri etnik ekonomi içinde Kürtler, Türkler, Kıbrıslı Türkler, Aleviler ve Sünnilerin gerek küçük işletme sahibi gerekse işçi olarak “rakip” olmalarıdır. Temel nedenlerden diğeri ise etnik ekonomi dışında Doğu Avrupalı göçmenler, siyahlar, Ortadoğulu göçmenler vd.lerinin küçük işletme sahibi ve işçi olarak Britanya ekonomisinde Türkiyelilerin rakipleri olmasıdır.

Cinsiyet temelli ayrımcılık ise çoğu zaman dolaylı da olsa yine kadınlar tarafından dile getirilmektedir ve bunun ilk biçimi olan ücretli işlerde veya kendi işinde çalışmamak en çok şikâyet edilen durumdur:

Genellikle Türkiyeli ev kadınları çalışmak istiyorlar çünkü artık ev hayatı insanı yoruyor. Belirli bir şeyden sonra, sabah kalk, çocuğu hazırla, okula götür, eve gel, temizlik, yemek, misafir... hep aynı işler olduğu için insan bunalyor, sıkılıyor ve bu defa çalışmak istiyor (Görüşme 10).

Az sayıda kadının emek piyasalarında ücretli çalışan olarak yer alması, çocuklar hariç tutulduğunda kabaca göçmenlerin yarısını oluşturan erkeklerin bu ayrımcılığa uğramıyor hatta bu ayrımcılığa yol açıyor pozisyonda yer almaları gibi nedenler görüşmecilerin Türkiyeli etnik ekonomisi ve Londra emek piyasalarında cinsiyet ayrımcılığına dair çok az fikir beyan etmelerinin arkasındaki temel saiklerdendir.

Cinsiyet ayrımcılığının, özellikle de toplumsallık arz eden biçiminin, görünmezleştiği, pek bahse konu olmadığı Türkiyeli göçmenler arasında, Britanyalılardan doğru karşılaşılan ayrımcılığın ise belli ölçülerde anlaşılabilir, kabul edilebilir olduğu düşüncesi hakimdir:

Yapsalar da ben baklı buluyorum. Çok iyi bir şeyler yapmıyoruz. Altlarında Türklerin en son model arabalar, bütün o benefit, yardım şeylerinde, aynı zamanda yardım alıp da bütün bunları yapan yine Türkler... Şimdi bunları düşününce bizim ülkemize böyle yabancılar gelse, ülkeyi böyle kullansalar, acaba biz böyle aman ne güzel der miyiz? Hiç sanmıyorum. Onun için ben biraz normal görüyorum yani. Yapsalar da normal görüyorum (Görüşme 28).

Dolayısıyla bütün bu ayrımcılığa ilişkin algının bileşenlerinden biri, paradoksal olarak Britanya’da ayrımcılıktan şikayet edilirken bir yandan da bu durumların söz konusu olmasının normal görülmesidir. Türkiye’de de göçmenlerin (emek piyasalarında) ayrımcılığa maruz kalmalarını örnek gösteren bazı görüşmecilerin “onların memleketine gelmişiz, onların işlerini ellerinden alıyoruz, onların sosyal yardımlarından yararlanıyoruz, bu yüzden ayrımcılığa maruz kalmamız normaldir” beyanları buna örnek olarak verilebilir.

Cinsiyet ayrımcılığının pek bahse konu olmadığı Türkiyeli etnik ekonomisinde göçmenler için ayrımcılık konusu çoğunlukla uzun çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları, işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin yetersizliği, ucuz işgücü, kayıt dışı çalıştırılma gibi olumsuz emek piyasası koşullarının görece yaygın olması biçiminde algılanmaktadır. Etnik ekonomi dışında da ayrımcılık söz konusu olduğu görüşü hakim olsa da bu durumu “normal”, “eşyanın tabiatı gereği” biçiminde düşünmektedirler.

Sonuçlar

Britanya, Londra’da Türkiyeli göçmenler için emek piyasalarında ayrımcılık mevzusu büyük ölçüde Türkiyeli etnik ekonomisiyle bağlantılıdır. Çünkü Londra’da yaşayan bu göçmenlerin büyük bir kısmı Türkiyeli etnik ekonomisini oluşturan, aile/akraba işletmesi özelliği gösteren, işyeri sahibinin de aktif olarak çalıştığı kafe, restoran, bakkal/market, içki dükkânı gibi küçük iş ve işyerlerinde çalışmaktadır. Türkiyeli göçmenler arasında beyaz ve mavi yakalı ayrımına tam oturmayan çeşitli tabakaların söz konusu olduğu da ifade edilebilir. Zira alandaki gözlemler ve görüşmelere göre kamu çalışanı, kendi işinin sahibi, etnik ekonomi dışında ücretli işçi, etnik ekonomide ücretli işçi, kayıt dışı çalışan, ücretsiz aile işçisi, “ev hanımı”, aynı süreçte hem ücretli işçi hem kendi işinin sahibi, hem kayıt dışı ücretli işçi hem kamudan kira yardımı vb. destekler alan gibi geniş bir skalada çalışan grupları söz konusudur. Bu durum emek piyasalarında ayrımcılık deneyimlerinin çeşitlenmesine, özellikle işveren, iş arkadaşları ve aile üyelerinden doğru ayrımcılık vakalarının gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

Türkiyeli göçmenlerin, özellikle etnik ekonomide olmak üzere, Londra emek piyasalarında iş bulma veya kurma sürecinde, çalışırken, işten ayrılır veya çıkarılırken ve ücretsiz çalışma, işsizlik veya emeklilik sürecinde deneyimledikleri ve ayrımcılık olarak ifade ettikleri farklı uygulama, tutum, davranış ve muameleler çeşitli özellikler ihtiva etmektedir. Öncelikle ayrımcılığın çoğu örnekte kişinin göçmen olmasının, cinsiyetinin, etnik ve/veya dini aidiyetinin, dili, eğitimi gibi özelliklerinin çeşitli kombinasyonlarından dolayı ortaya çıktığını ifade etmek gerekmektedir.

İşe girişte, iş kurarken, çalışırken ve/veya işten ayrılır ya da çıkarılırken etnik ekonomi dışında çalışmış veya çalışan göçmenlerin ayrımcılık deneyimleri çeşitlilik arz etmektedir. Bu süreçlerde ayrımcılık görmediğini ifade edenlerin yanı sıra ayrımcılıkla karşılaştığını ifade eden göçmenler de bulunmaktadır. Bu çerçevede genel bir eğilimden bahsetmek zordur. Bu

durumun temel nedenlerinden biri etnik ekonomi dışındaki çalışma deneyiminin sınırlı olmasıdır. Zaten ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmenlerin hemen hepsi, ayrımcılığa yol açan nedenlerden biri olarak İngilizce yeter(siz)liğinden bahsetmektedirler. Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin ilk kuşağının ana dili Türkçe olduğu ve eğitim hayatı Türkiye’de şekillenmiş olduğu için ana dili İngilizce olan ve Britanya’da eğitim görmüş olan gruplara göre dil ve eğitimden kaynaklı farklılıkları belirgindir. Bu farklılıklar Türkiyeli göçmenlerin kendi etnik ekonomileri içinde faaliyette bulunmasının temel nedenlerinden biridir. Dolayısıyla hem bir ayrımcılık kaynağı hem de etnik ekonomi dışında çalışmayı sınırlayan etmenlerden biri olarak dil ve eğitim “eksikliği” ayrımcılık konusunda önemli ön belirleyenlerden biri olarak gözükmektedir.

Etnik ekonomide çalışmış ya da çalışmakta olan bireyler arasında işe girişte veya iş kurarken ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmen sayısının oldukça az olduğu göze çarpmaktadır. Buna yol açan temel etkenlerden biri iş kurarken veya işe girerken aile, akraba, cemaat dayanışmasının temel belirleyen olması iken bir diğeri etnik ekonomi içinde iş sahipleriyle işçilerin karşılıklı bağımlı olmasıdır. Bu bağımlılığın bir yönü Türkiyeli topluluğun ortak dilinin Türkçe olması iken diğer yönü işbölümü ve uzmanlaşmayla etnik ekonominin gerekleriyle çalışan nitelikleri arasında bir korelasyonun oluşmasıdır. Ayrıca çoğu işletmede iş sahibi de aktif bir biçimde çalıştığı için aile, akraba, hemşeri vb. bağlar ile kültürel kodların belirleyiciliği söz konusudur.

Etnik ekonomideki bireyler arasında çalışırken ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmen sayısının ise işe girişte ve/veya iş kurarken ayrımcılığa uğradığını ifade eden göçmenlere göre daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada görüşmeciler etnik ekonomideki uzun çalışma sürelerini, kötü çalışma koşullarını, düşük ücretleri, ücret farklılıklarını, kayıt dışı çalışma vb.ni ayrımcılık uygulamaları olarak ifade etmektedirler. Göçmenlerin ayrımcılık olarak ifade ettiği örnekler incelendiğinde ayrımcılığın kapitalizmden kaynaklandığı ve küçük kapitalist işletmelerin (sömürü yoluyla) gelişmesi için bir gereklilik olduğu görülmektedir.

Ayrımcılık uygulamalarını Türkiyelilerin kendi içinde, etnisiteyle veya dinle ilişkilendirmediği görülmektedir. Bunda etnik ve dini açıdan Londra’daki heterojen yapının ve Britanya’daki toplumsal/kültürel anlayışın ve hukuksal yapının etkilerinin olduğu ifade edilebilir. Ayrıca daha büyük bir topluluğun içinde yaşayan Türkiyeli topluluğun kendi içindeki farklılıkları, piyasada, ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda öne çıkarmadığı görülmektedir.

Türkiyeli göçmenler arasında, etnik ekonomide iş arayanlar veya iş kuranlar, kadınlar ve etnik ekonomi dışında çalışanlar işten ayrılır veya çıkarılırken ayrımcılığa uğramadıklarını ifade etmektedirler. Alan çalışması kapsamında yapılan görüşmeler esnasında, görüşmecilerin hal ve hareketleriyle genel olarak ifade ettiklerinden toplum içinde işten çıkarılmaya olumsuz nitelikler atfedildiği görülmekte, bunun çalışandan kaynaklı yetersizlikler ve olumsuzluklarla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır.

Londra'da yaşayan Türkiyeli kadın göçmenler açısından ayrımcılık, diğer dezavantajların yanı sıra, cinsiyet temelli olarak da tezahür etmektedir. Ayrıca kadınların etnik ekonomi döneminde ücretli çalışma ve emek piyasalarının dışında kalmaya başlamasıyla kadınlar açısından bireysel ayrımcılığa toplumsal (yapısal) ayrımcılık eşlik etmeye başlamıştır. Zira bir sosyal sınıf olarak kadınlar, etnik ekonomi çerçevesinde hayatın yeniden üretiminde en az erkekler kadar önemli ve gerekli bir fonksiyon icra etmelerine rağmen gelir elde edememektedirler. Öte yandan çalışma, gelir elde etme olanağı bulan kadınlar ise bunu ev işleri, çocuk bakımı gibi geleneksel işlerini de yapma ve çalışırken çeşitli ayrımcılık uygulamalarına göğüs germe pahasına devam ettirebilmektedirler. Topluluğa dair cinsiyet temelli ayrımcılık Türkiyeli göçmenler pek mevzu bahis olmamakta, bazen dolaylı da olsa yine kadınlar tarafından ancak dile getirilmektedir. Ücretli çalışan kadınların az olması, yetişkin göçmenlerin yarısını oluşturan erkeklerin bu ayrımcılığa uğramıyor hatta bu ayrımcılığa yol açıyor pozisyonda yer almaları gibi nedenler görüşmecilerin emek piyasalarında cinsiyet ayrımcılığına dair çok az fikir beyan etmelerinin arkasındaki temel sebeplerdendir. Dolayısıyla ayrımcılık algısının kadınlarla erkekler arasında bu noktada farklılıklar ihtiva ettiği söylenebilir.

Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin ayrımcılıkla ilgili kendi başlarından geçen vakalar ayrımcılık deneyimleri, kendilerinin de içinde olduğu Türkiyeli göçmen topluluğa dair görüşleri ayrımcılık algıları olarak kodlandığında; Türkiyeli göçmenler gerek etnik ekonomide gerekse etnik ekonomi dışında işe girişte veya iş kurarken, çalışırken, işten ayrılır veya çıkarılırken deneyimlediklerinden daha fazla ayrımcılık olduğunu düşünmekte, ifade etmektedirler.

Ayrımcılık deneyimlerini ifade ederken etnik ve dini farklılıkları bir ayrımcılık kaynağı olarak ifade etmeyen görüşmeciler, topluluğun geneli için ayrımcılığa dair fikirleri sorulduğunda bunu çoğunlukla etnik ve dini farklılıklar temelinde algılamakta ve buna göre cevaplar vermektedirler. Etnik ekonomide Kürtler, Türkler, Kıbrıslılar ve/veya Aleviler, Sünniler; etnik ekonomi dışında ise (özellikle siyahı) İngilizlerin yanı sıra Romanya, Bulgaristan gibi çoğu 2004 yılında AB'ye tam üye olan eski doğu bloku ülkelerinden gelen göçmenler gerek küçük işletme sahibi, gerekse işçi olarak Britanya ekonomisinde büyük ölçüde birbirlerinin rakipleri durumundadırlar ve bu durum da ayrımcılığın, algı düzeyinde, etnik ve dini farklılıklarla ilişkilendirilmesine yol açmaktadır.

Nihayet Türkiyeliler göçmen oldukları için etnik ekonomi dışında karşılaştıkları ayrımcılığın belli ölçülerde anlaşılabilir, kabul edilebilir olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla Türkiyeli göçmenler bir yandan deneyim ve görüşlerini ifade ederken Britanya'da belli bir ölçüde ayrımcılık olduğunu ifade etmekte; öte yanda da Türkiye'deki göçmenlerin toplumda ve emek piyasalarında karşılaştığı ayrımcılıkla karşılaştırmalar yaparak buldukları yerde çalışıyor ve sosyal yardımlar alıyor olmalarını bir lütuf olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Buradan da Türkiyeli göçmenlerin, vatandaşlık hakkı ve çalışma/çalıştırma izni elde etmiş olsalar da, Britanya'da

belli bir ölçüde ayrımcılığa maruz kalmalarının normal olduğu algısına sahip oldukları sonucu çıkmaktadır.

Kaynakça

- BBC (British Broadcasting Corporation), (2016). *Zero-Hours Contracts rise to 903 000 Workers*, (<http://www.bbc.com/news/business-37305581>, 08/09/2016).
- Becker, G. S., (1957[2010]). *The Economics of Discrimination*, University of Chicago Press.
- Blumer, H., (1958). Race prejudice as a sense of group position, *Pacific Sociological Review*, 1(1): ss. 3-7.
- Cain, G. G. (1986). The Economic Analysis of Labour Market Discrimination: A Survey, in *Handbook of Labor Economics*, Volume I, Edited by O. Ashenfelter and R. Layard, Elsevier Science Publishers BV, pp.693-785.
- Cox, O. C., (1959). *Caste, Class and Race: A Study in Social Dynamics*, Monthly Review Press, New York.
- Dedeoğlu, S. (2014). *Migrants, Work and Social Integration / Women's Labour in Turkish Ethnic Economy*, London: Palgrave-Macmillan.
- Elliott, R. F. (1997). *Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi*, Çev: Gülay Toksöz vd., Ankara Üniv. Yayını, Ankara.
- GOV.UK, (2016). National Minimum Wage and National Living Wage rates, (<https://www.gov.uk/national-minimum-wage-rates>, 13/09/2016).
- GOV.UK, (2015). *Working, jobs and pensions*, (<https://www.gov.uk/browse/working/contract-working-hours>, 15/06/2015).
- ILO (International Labour Office), (2015). *Global Estimates on Migrant Workers*, Geneva: ILO.
- Kesici, M. R. (2015). Londra'da Çalışan Türkiyeli Göçmenlerin Çalışma Süreleri ve Sosyal İlişkileri, in *Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings*. Edited by G. Şeker vd., London: Transnational Press, London, ss. 212-224.
- Kingston, G., McGinnity, F. & O'Connell, P. J., (2015). Discrimination in the labour market: nationality, ethnicity and the recession, *Work, employment and society*, Vol. 29(2) pp. 213-232.
- Krueger, A. O. (1963). The Economics of Discrimination, *Journal of Political Economy*, Vol. 71, No. 5, pp. 481-486.
- London Datastore, *London Borough Profiles*, (<http://data.london.gov.uk/dataset/london-borough-profiles>, 14/06/2015).
- ONS (The Office for National Statistics). (2015). *Unemployment Rate, Region*, <http://data.london.gov.uk/dataset/unemployment-rate-region>
- Pager, D. & Shepherd H., (2008). The sociology of discrimination: racial discrimination in employment, housing, credit, and consumer markets, *Annual Review of Sociology*, Vol. 34, pp. 181-209.
- Panayiotopoulos, P. (2010). *Ethnicity, Migration and Enterprise*, London: Palgrave-Macmillan.
- Portes, A. & Manning, R. D. (2001). The Immigrant Enclaves: Theory and Empirical Examples, in *Competitive Ethnic Relations*, Edited by S. Olzak & J. Nagel, New York: Academic Press, pp. 47-68.
- Quillian, L., (2006). New Approaches to Understanding Racial Prejudice and Discrimination, *Annual Review of Sociology*, Vol. 32, pp. 299-328.

- Reskin, B. F., (2003). 2002 Presidential Address: Including Mechanisms in Our Models of Ascriptive Inequality, *American Sociological Review*, Vol. 68, pp. 1-21.
- Roberts, C., Davies, E. & Jupp, T. (2014). *Language and Discrimination / A Study of Communication in Multi-ethnic Workplace*, Routledge.
- Sirkeci, I. & Açık, N. (2015). İngiltere'de Göçmenlerin Ekonomik Uyumu ve İşgücü Piyasasında Azınlıklar, *Göç ve Uyum*, Derleyenler: Şeker, B., Sirkeci, İ. & Yüceşahin, M. M., London: Transnational Press, ss. 143-164.
- Sirkeci, I. & Esipova, N. (2013). Turkish migration in Europe and desire to migrate to and from Turkey, *Border Crossing: Transnational Working Papers*, No: 1303.
- Sirkeci, I., Bilecen, T., Çostu, Y., Dedeoğlu, S., Kesici, M.R., Tilbe, F., Unutulmaz, K.O. (2016). *Little Turkey in Great Britain*. London: Transnational Press London.
- Stasiulis, D. K., (1980). Pluralist and Marxist Perspectives on Racial Discrimination in South Africa, *The British Journal of Sociology*, Vol. 31, No. 4, pp. 463-490.

Labour market experiences and perceptions of discrimination among migrants from Turkey in London

Abstract

A through analysis of immigrant workers' experiences and perceptions of discrimination is important. Because such analysis provides insights in understanding the economic and social failures in the labour markets and help developing solutions. Moreover, such analysis sheds light on the root causes of discrimination and enables us to make comparisons between immigrant and local groups and provides data for experts and policy makers. This article draws on a field research conducted in London between 01/09/2014 and 01/09/2015. The focus of the study is to determine Kurdish, Turkish and Cypriot immigrant workers' experiences and perceptions of discrimination in the labour markets in London. The aim of this study is to present the experiences of discrimination of male and female the immigrants who find a job or set up a business, work and quit their job or are dismissed from their work. The article also discusses the discrepancy between their discrimination experiences and the perceptions of discrimination. This article argues that the migrants from Turkey and Cypriot are exposed to discrimination within and outside the ethnic economy. Discrimination for the immigrants, in many cases, arises from a combination of variety of determinants such as immigration, gender, ethnic and / or religious affiliations, foreign language capacities, education etc. Discrimination experiences and perceptions are different among male and female immigrants. For immigrant women, individual discrimination is accompanied by gender-based discrimination and other forms of social (structural) discrimination.

Keywords: Discrimination; labour market; migration; London.